

Raport intermediar nr. 1
de monitorizare a alegerilor din perspectiva incluziunii persoanelor cu dizabilități
în cadrul alegerilor parlamentare 2019

Perioada de monitorizare: 15 decembrie 2018 – 15 ianuarie 2019

Autoare: Natalia Cojocaru

**Proiect finanțat de
Uniunea Europeană**

Proiect co-finanțat de Suedia

Raportul a fost elaborat în cadrul proiectului „Pledoaria societății civile pentru alegeri incluzive și corecte în Republica Moldova, conforme recomandărilor UE și OSCE/ODIHR și angajamentelor în domeniul drepturilor omului”, implementat de către Fundația Est-Europeană (FEE) din Moldova, în parteneriat cu Centrul Parteneriat pentru Dezvoltare (CPD), Pilgrim Demo și Tărnă Rom, cu sprijinul financiar oferit de Uniunea Europeană și cofinanțat de Suedia. Opiniile exprimate aparțin autoarei și nu reflectă neapărat punctul de vedere al donatorilor.

Chișinău, 23 ianuarie 2019

Sumar

Acest raport este realizat în cadrul proiectului "Pledoaria societății civile pentru alegeri incluzive și corecte în Republica Moldova, conforme recomandărilor UE și OSCE/ODIHR și angajamentelor în domeniul drepturilor omului", implementat de Fundația Est-Europeană, în parteneriat cu Centrul Parteneriat pentru Dezvoltare, Pilgrim Demo și Tarna Rom.

Proiectul urmărește să contribuie la scrutine electorale incluzive și corecte în conformitate cu recomandările Uniunii Europene și OSCE/ODIHR și angajamentele internaționale ale Republicii Moldova în materie de drepturile omului.

Prezentul raport include constatări ale procesului de monitorizare a alegerilor parlamentare 2019 din perspectiva incluziunii persoanelor cu dizabilități. Efortul de monitorizare s-a derulat în perioada 15 decembrie – 15 ianuarie și s-a axat, primordial, pe analiza legislației naționale în materie de drepturi politice ale persoanelor cu dizabilități, rapoartelor de monitorizare a alegerilor 2014 – 2019, studiilor și rapoartelor societății civile referitoare la participarea politică a persoanelor cu dizabilități, a platformelor electorale ale concurenților electorali înscriși în cursa electorală din februarie 2019.

Misiunea de monitorizare s-a axat pe analiza gradului de implicare de către concurenții electorali a persoanelor cu dizabilități în campania electorală; reprezentarea persoanelor cu dizabilități pe listele de candidați; accesibilitatea informației despre platformele concurenților electorali pentru persoanele cu diferite tipuri de dizabilități; reflectarea problemelor cu care se confruntă persoanele cu dizabilități în platformele concurenților electorali; accesibilitatea fizică și informațională a secțiilor de votare. Totodată, actualul (primul) raport de monitorizare include constatări privind modificările recente ale cadrului legislativ din punct de vedere al restricțiilor de participare în procese electorale impuse persoanelor cu dizabilități. Constatările de ordin legislativ se referă la perioada de după 2017, fiind mai puțin/deloc reflectate în alte studii sau rapoarte, dat fiind caracterul recent al acestor modificări legislative.

Metodologie

În elaborarea primului raport de monitorizare au fost aplicate metodele analizei surselor secundare de informare și analizei de conținut:

- a) colectarea și analiza informației secundare analizate:
 - standardele internaționale în materie de drepturi politice ale persoanelor cu dizabilități;
 - legislația electorală națională care reglementează participarea la viața politică a persoanelor cu dizabilități;
 - rapoartele UE și OSCE/ODIHR de monitorizare a alegerilor în Republica Moldova pentru anii 2014-2018 din perspectiva incluziunii persoanelor cu dizabilități;
 - bunele practici naționale în materie electorală;
 - studiile și rapoartele realizate de organizațiile societății civile din Republica Moldova cu privire la accesul persoanelor cu dizabilități la procesele electorale și viața politică în general;
- b) expedierea către partidele politice înregistrate de CEC până la 15 ianuarie 2019 a unui demers prin care s-au solicitat informații privind reprezentarea persoanelor cu dizabilități pe listele candidaților electorali;
- c) analiza de conținut a platformelor electorale a doi concurenți electorali, înregistrați de CEC până la 15 ianuarie 2019;
- d) monitorizarea unor surse mass-media (paginile web ale unor posturi TV) din perspectiva reflectării subiectelor incluziunii persoanelor cu dizabilități în perioada electorală;
- e) discuții cu reprezentanții unor OSC cu referire la activitățile pe care urmează să le realizeze în perioada electorală pentru scrutinul parlamentar din februarie 2019.

Analiza informațiilor secundare a urmărit să identifice starea de lucruri și tendințele în materie de drepturi electorale ale persoanelor cu dizabilități ca răspuns la recomandările formulate anterior de diverși actori/experti naționali și internaționali (e.g. misiuni de monitorizare a alegerilor, raportori ONU pe drepturile persoanelor cu dizabilități, reprezentanți ai organizațiilor societății civile active în domeniul dizabilității, persoane cu dizabilități) și ca răspuns la acțiunile de advocacy ale societății civile privind sporirea gradului de acces al persoanelor cu dizabilități în procesele electorale.

Introducere

Prin ratificarea în anul 2010 a Convenției ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități¹, Republica Moldova și-a asumat să garanteze persoanelor cu dizabilități exercitarea drepturilor lor (inclusiv a celor politice) în condiții de egalitate cu toți cetățenii țării.

Ulterior, experții naționali și internaționali (e.g. raportori ONU pe drepturile omului și drepturile persoanelor cu dizabilități, misiuni de monitorizare a alegerilor, reprezentanți ai organizațiilor societății civile active în domeniul dizabilității, persoane cu dizabilități) au venit cu recomandări cu privire la asigurarea, în general, a drepturilor politice ale persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova, precum și cu privire la sporirea accesului persoanelor cu dizabilități la procesele electorale, în particular. Recomandările vizau toți actorii implicați în procese electorale (CEC, CICDE, reprezentanții autorităților publice, mass-media, partidele politice, organizațiile societății civile, persoanele cu dizabilități însele etc.)

Societatea civilă a întreprins multiple acțiuni de advocacy în vederea promovării drepturilor politice ale persoanelor cu dizabilități, dar și în vederea asigurării unor procese electorale incluzive pentru acest grup de alegători. Totodată, în cadrul scrutinelor anterioare, au fost lansate apeluri către concurenții electorali pentru a include în obiectivele lor strategice problemele cu care se confruntă persoanele cu dizabilități – unul dintre grupurile cele mai defavorizate, discriminate și vulnerabile din Republica Moldova, potrivit statisticilor.

Analiza datelor secundare arată că Statul a întreprins multiple acțiuni menite să contribuie la sporirea participării electorale a persoanelor cu dizabilități: a fost ajustat cadrul legislativ aprobat de Parlamentul RM și Comisia Electorală Centrală pentru a asigura dreptul la vot al persoanelor cu dizabilități, au fost întreprinse acțiuni pentru a asigura accesibilitatea mediului fizic, informațional, al procedurilor și materialelor de vot, au fost întreprinse acțiuni privind sensibilizarea opiniei publice cu referire la persoanele cu dizabilități ca membri cu drepturi egale în societate.

Prin urmare, se constată rezultate pozitive în sensul participării alegătorilor cu dizabilități în procese electorale. De exemplu, rezultatele unui studiu sociologic realizat pe un eșantion național de 1108 persoane adulte cu diferite tipuri de dizabilități arată că 84% dintre ei au participat în cadrul alegerilor prezidențiale din 2016².

În pofida succeselor înregistrate, se constată un progres lent în exercitarea drepturilor politice ale persoanelor cu dizabilități³. Totodată, recomandările elaborate de diverși experți cu referire la incluziunea în viața politică a persoanelor cu dizabilități rămân a fi actuale și în cadrul scrutinului parlamentar care va avea loc în februarie (e.g. asigurarea accesibilității mediului fizic, informațional și de proceduri pentru a facilita participarea persoanelor cu dizabilități în alegeri, implicarea acestui grup de persoane în campania electorală de către

¹ ratificată de către Republica Moldova prin Legea 166 la 09.07.2010

² Malcoci L., Munteanu P., Incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități : Studiu sociologic / Chișinău – 2017, pag. 29 - 34

³ Constatările din rapoartele și studiile realizate de organizații precum ENEMO, CAJPD, Keystone Moldova, IDOM etc.

concurenții electorali, reprezentarea persoanelor cu dizabilități pe listele concurenților electorali etc.).

Prin urmare, rapoartele intermediare de monitorizare a alegerilor parlamentare din perspectiva incluziunii persoanelor cu dizabilități vor lua în considerare recomandările formulate anterior și vor urmări în ce măsură acestea sunt respectate în perioada electorală "parlamentare 2019".

Constatările efortului de monitorizare a alegerilor din perspectiva incluziunii persoanelor cu dizabilități

Perioada 15 decembrie – 15 ianuarie 2019

Participarea persoanelor cu dizabilități în procesele electorale din perioada 2014 - 2018

Republica Moldova și-a asumat un șir de angajamente internaționale în domeniul drepturilor omului, în general, și al drepturilor persoanelor cu dizabilități, în mod particular. Rapoartele UE și OSCE/ODIHR de monitorizare a alegerilor organizate în Republica Moldova în perioada 2014 – 2018, precum și studiile realizate de organizațiile societății civile din țară cu privire la exercitarea drepturilor politice ale persoanelor cu dizabilități, au venit cu multiple recomandări privind sporirea accesului persoanelor cu dizabilități în procesele electorale. Recomandările vizau ajustări ale cadrului legislativ (e.g. excluderea restricțiilor privind participarea la vot al persoanelor cu dizabilități intelectuale și psiho-sociale declarate incapabile); asigurarea accesibilității proceselor electorale, integrând toate aspectele – accesibilitate fizică, informațională, a procedurilor de vot; precum și recomandări care vizau dezvoltarea de capacități ale actorilor-cheie implicați în procesele electorale (CEC, CICDE, mass-media, actori politici și concurenți electorali, organizații și reprezentanți ai societății civile). Unele dintre aceste recomandări s-au materializat prin acțiuni concrete din partea diversilor actori vizați. În ultimii ani, RM a înregistrat anumite progrese în asigurarea drepturilor politice ale persoanelor cu dizabilități. Progresele se referă la:

- **ajustările cadrului legislativ** la standardele internaționale (e.g. a fost adoptată Legea cu privire la incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități⁴ cu prevederi privind participarea la viața publică și politică, accesibilitate etc.; aprobat Programul Național privind Incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități 2017 – 2022⁵ cu acțiuni concrete privind sporirea participării persoanelor cu dizabilități la viața politică și publică, și alocarea de resurse financiare în acest scop; modificat Codul Civil⁶ prin excluderea noțiunii de persoană incapabilă și reformarea sistemului de protecție a persoanelor cu dizabilități; modificat Codul Electoral⁷ prin declararea art. 13 care interzicea persoanelor declarate incapabile să voteze în scrutine ca fiind neconstituțional; modificat Codul de procedură civilă⁸ în raport cu persoanele lipsite de dreptul de vot în baza deciziei instanței de judecată; elaborat și aprobat Regulamentul Comisiei Electorale Centrale cu privire la accesibilitatea procesului electoral pentru persoanele cu dizabilități; elaborată și aprobată Instrucțiunea Comisiei Electorale Centrale cu privire la asigurarea infrastructurii secției de votare⁹;

⁴ Legea nr. 60 din 30.03.2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități

⁵ HG nr. 723 din 08.09.2017 cu privire la aprobarea Programului național de incluziune social a persoanelor cu dizabilități pentru anii 2017-2022

⁶ Codul Civil al Republicii Moldova nr. 1107 din 06.06.2002

⁷ Codul Electoral al Republicii Moldova nr. 1381 din 21.11.1997

⁸ Codul De Procedură civilă al Republicii Moldova nr. 225 din 30.05.2003

⁹ Hotărârea Nr. 4463 din 26.01.2016CEC cu privire la aprobarea Regulamentului Comisiei Electorale Centrale cu privire la accesibilitatea procesului electoral pentru persoanele cu dizabilități

modificat Codul Contravențional¹⁰ cu stabilirea/majorarea sancțiunilor pentru nerespectarea accesului la vot, la servicii și bunuri publice, pentru neasigurarea persoanelor cu dizabilități auditive cu servicii de interpretare mimico-gestuală etc.);

- **asigurarea accesibilității mediului fizic** (e.g. dotarea cu rampe de acces a secțiilor de votare, adaptarea grupurilor sanitare din instituțiile publice la necesitățile persoanelor utilizatoare de scaune rulante, instituit serviciul taxi social pentru a facilita accesul la vot al persoanelor cu deficiențe locomotorii din mun. Chișinău în ziua alegerilor. Totuși, aceste inițiative sunt foarte puține, iar ponderea secțiilor de votare accesibile este foarte mică.);
- **asigurarea accesibilității informației** (e.g. organizate dezbateri electorale televizate cu traducere în limbaj mimico-gestual; asigurată traducerea în limbajul mimico-gestual în ziua scrutinului¹¹; accesibilizată pagina web a Comisiei Electorale Centrale pentru persoanele cu dizabilități senzoriale; editate și diseminate materiale informaționale în formate alternative de comunicare (e.g. ghiduri în sistemul Braille pentru alegătorii cu dizabilități de vedere, ghid în limbaj ușor de citit și înțeles pentru alegătorii cu dizabilități intelectuale și psiho-sociale, materiale de educație electorală în variantă fonetică și video cu subtitrare -);
- **asigurarea accesibilității procedurilor și materialelor de vot** (e.g. implementate modalități alternative de vot pentru persoanele cu dizabilități de vedere, utilizarea urnei mobile ca metodă de vot alternativă).
- Alte acțiuni: persoanele cu dizabilități au fost acreditate în calitate de observatori naționali în alegeri; funcționarii electorali au fost instruiți cum să asigure procese electorale incluzive pentru persoanele cu dizabilități;

Rezultatele studiilor și rapoartelor de monitorizare a alegerilor parlamentare indică o creștere a nivelului de participare în alegeri a persoanelor cu dizabilități. Potrivit studiului sociologic "Incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități"¹² realizat pe un eșantion național de 1108 persoane adulte cu diferite tipuri de dizabilități, marea majoritate a participanților la studiu (84%) au afirmat că au participat (au votat) în cadrul alegerilor prezidențiale din 2016.

Potrivit Centrului pentru drepturile persoanelor cu dizabilități, rezultatele procesului de monitorizare a 165 secții de votare din 8 regiuni (raioane/municipii) ale Republicii Moldova arată că ponderea alegătorilor cu dizabilități cu drept de vot care au participat la alegeri în 2015 constituia 34%, înregistrând o creștere până la 51% în 2016¹³.

În pofida progreselor înregistrate, persoanele cu dizabilități din Republica Moldova rămân a fi unul dintre grupurile cu cel mai mic nivel de participare politică din țară. Acest fapt este condiționat de un șir de bariere privind accesul la viața politică¹⁴, ¹⁵: infrastructură fizică puțin

¹⁰ Codul Contravențional al Republicii Moldova nr. 218 din 24.10.2008

¹¹ Studiu: mecanisme eficiente de incluziune a persoanelor cu dizabilități în procesul electoral / Comisia Electorală Centrală – Chișinău 2016.

¹² Malcoci L., Munteanu P., Incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități : Studiu sociologic / Chișinău – 2017, pag. 29–34

¹³ Participarea persoanelor cu dizabilități la Alegerile Prezidențiale din 30 octombrie 2016 / Raport CAJPD (pag.2). Datele statistice oferite în acest raport nu sunt reprezentative la nivel național.

¹⁴ Raport privind participarea persoanelor cu dizabilități din Moldova la viața politică și publică / Centrul de Asistență Juridică pentru Persoane cu Dizabilități, Chișinău 2016

¹⁵ Malcoci L., Munteanu P., Incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități : Studiu sociologic / Chișinău – 2017

/ deloc accesibilă pentru persoanele cu dizabilități, informație puțin / deloc accesibilă pentru persoanele cu dizabilități senzoriale și intelectuale; grad insuficient de acoperire cu proceduri alternative de vot, în funcție de dizabilitate; nivel înalt de discriminare a persoanelor cu dizabilități (preponderent a celor cu dizabilități intelectuale); prejudecăți manifestate de actorii publici și reprezentanții societății în general privind abilitățile și capacitățile persoanelor cu dizabilități, inclusiv în exercitarea unor drepturi politice; încălcarea drepturilor electorale (preponderent în instituțiile de tip rezidențial din țară¹⁶); nivel scăzut de cunoaștere a drepturilor politice și a modalităților de exercitare a acestora de către persoanele cu dizabilități; lipsa de cunoștințe și pregătire, dar și nedorința persoanelor cu dizabilități de a se implica activ în viața politică; nivel insuficient de informare a reprezentanților autorităților publice locale privind obligațiunile referitoare la asigurarea respectării drepturilor persoanelor cu dizabilități. etc.

Restricții legale privind participarea la vot a persoanelor cu dizabilități

Recent a fost revizuită legislația națională în ceea ce privește privarea de dreptul la vot al persoanelor cu dizabilități intelectuale și psiho-sociale declarate incapabile. Până nu demult, privarea de dreptul de vot al unei persoane era corelată în mod automat cu pierderea capacității juridice și instituirea măsurii de protecție (tutela) asupra acesteia. Odată cu modificările operate la Codul Civil în noiembrie 2017, s-a reformat sistemul de protecție a persoanelor cu dizabilități. Începând cu data de 2 iunie 2017, nu mai există noțiunea de persoane incapabile, ci de persoane în privința cărora a fost instituită măsura de ocrotire judiciară sub forma tutelei, iar din 2 iunie 2018, în măsura în care până la această dată nu au fost instituite măsuri de ocrotire judiciară, în conformitate cu prevederile Legii nr. 66 din 13 aprilie 2017, măsura de ocrotire judiciară sub forma tutelei a încetat de drept.

Ulterior, la 11 octombrie 2018, Curtea Constituțională a declarat neconstituțional art. 13 din Codul Electoral care interzicea persoanelor declarate incapabile să voteze în scrutine. Prin Legea nr. 238 din 8 noiembrie 2018 Parlamentul RM modifică art. 13 al Codului Electoral și stabilește că nu au dreptul de a alege persoanele lipsite de dreptul la vot prin hotărârea definitivă a instanței de judecată. Aceste modificări au intrat în vigoare la 30 decembrie 2018. Prin urmare, în prezent, dreptul de a alege și de a fi ales îl au toți cetățenii Republicii Moldova care au împlinit vârsta de 18 ani, cu excepția celor privați de acest drept prin hotărârea definitivă a instanței de judecată.

În acest context a fost modificat și art. 308¹¹ din Codul de procedură civilă al Republicii Moldova. Acesta a fost completat cu alineatele (2) și (3) cu următorul cuprins:

“(2) La instituirea măsurii de ocrotire judiciare, instanța de judecată, obligatoriu, se pronunță cu privire la privarea dreptului la vot stabilit de Codul electoral. Persoana este privată de dreptul la vot dacă nu întrunește unul sau mai multe din următoarele criterii:

- a) persoana înțelege informațiile relevante pentru decizia pe care trebuie să o ia;
- b) persoana apreciază implicațiile acestor informații pentru propria ei situație;
- c) persoana are capacitatea de a compara opțiunile disponibile;
- d) persoana poate alege opțiunea dorită.

¹⁶ IDOM., Monitorizarea respectării drepturilor electorale în instituțiile psihiatrice și psihoneurologice din Republica Moldova: alegeri prezidențiale 2016, turul I și II. <http://idom.md/rapoarte/>

(3) Hotărîrea definitivă a instanței de judecată prin care persoana este privată de dreptul la vot, precum și hotărîrea definitivă de ridicare a interdicției de a vota se aduc la cunoștința Comisiei Electorale Centrale.”

Educația electorală a persoanelor cu dizabilități în contextul alegerilor parlamentare din 2019 din Republica Moldova

În contextul viitoarelor alegeri parlamentare au fost/sunt realizate multiple activități de educație electorală a cetățenilor din Republica Moldova, inclusiv a persoanelor cu dizabilități. În acest context, ne referim, în special, la acțiunile întreprinse de Comisia Electorală Centrală și organizațiile societății civile active în domeniul protecției și promovării drepturilor persoanelor cu dizabilități (e.g. Clinica Juridică Universitară din Bălți, A.O. Motivație, A.O. Speranța, A.O. Infonet, A.O. Keystone Moldova, A.O. Centrul pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități). Campaniile și atelierile de informare, instruirile tematice vizează necesitățile diferite ale persoanelor, în funcție de tipul dizabilității (fizică, senzorială, intelectuală și psihosocială) și au fost/sunt realizate atât în comunități, cât și în medii rezidențiale (centrele de plasament temporar pentru persoanele cu dizabilități).

Instruirile tematice abordează aspecte precum drepturile politice și modalitățile de exercitare a acestora în contextul scrutinului parlamentar din 2019, dar și aspecte precum: advocacy în procesele electorale; ce reprezintă platformele electorale și cum pot fi acestea analizate din perspectiva dizabilității; cum pot fi influențați actorii politici să includă în platformele electorale subiecte de interes pentru persoanele cu dizabilități.

Au fost elaborate și diseminate materiale de educație electorală adaptate nevoilor specifice ale alegătorilor cu dizabilități¹⁷: *Ghidul Alegătorului în versiunea „Ușor de citit, ușor de înțeles”* în limbile română, rusă și engleză, elaborat pentru a răspunde nevoilor de informare ale persoanelor cu dizabilități psiho-sociale și intelectuale; *Broșurile „Democrația contează – Participă!” și „Democrația se învață” în limbaj Braille și în format audio*, elaborate pentru a răspunde nevoilor de informare ale persoanelor cu dizabilități de vedere. O practică pozitivă o reprezintă filmulețele video de educație electorală, adaptate nevoilor de înțelegere ale persoanelor cu dizabilități senzoriale, elaborate și utilizate de CEC în contextul alegerilor parlamentare din 2019.

Pagina web a Comisiei Electorale Centrale este adaptată necesităților de informare ale persoanelor cu dizabilități senzoriale, și conține materiale de educație electorală inclusiv pentru persoane cu dizabilități intelectuale și psiho-sociale.

Nu au fost identificate acțiuni de educație electorală întreprinse de partidele / formațiunile politice din Republica Moldova.

Gradul de implicare de către concurenții electorali a persoanelor cu dizabilități în campania electorală;

¹⁷ https://www.cec.md/ro/o-mai-buna-informare-electorală-pentru-diverse-grupuri-de-2781_90596.html

În perioada 15 decembrie 2019 – 15 ianuarie 2015 nu au fost identificate acțiuni ale concurenților electorali privind implicarea persoanelor cu dizabilități în procesul electoral.

În conformitate cu prevederile Codului Electoral al Republicii Moldova și ale Programului Calendaristic al CEC pentru realizarea acțiunilor de organizare și desfășurare a alegerilor Parlamentului Republicii Moldova din data de 24 februarie 2019¹⁸, campania electorală se va desfășura în perioada 25 ianuarie – 24 februarie 2019. Prin urmare, constatări cu privire la gradul de implicare în campania electorală a persoanelor cu dizabilități de către concurenții electorali vor fi prezentate în următorul raport de monitorizare.

Accesibilitatea informației despre platformele concurenților electorali pentru persoanele cu dizabilități locomotorii, senzoriale, mintale, intelectuale;

Partidele politice (concurenții electorali) au obligația de a informa alegătorii cu dizabilități despre programele lor electorale prin utilizarea metodelor alternative de comunicare (limbaj Braille, format audio și video, subtitrare, limbaj ușor de citit și înțeles, limbajul semnelor etc.).

Din 6 concurenți electorali înregistrați de CEC pe circumscripția națională până la data de 15 ianuarie 2019, doi aveau publicate pe paginile lor web programe electorale¹⁹, referindu-se în mod expres la contextul electoral din februarie 2019: PSRM (program electoral), ACUM (angajamente). Cât privește ceilalți concurenți electorali, în cazul unora nu era clar dacă platformele / obiectivele strategice / programele publicate se referă la contextul viitorului scrutin, sau reflectă viziunea generală a formațiunii politice, în timp ce pe paginile web ale altor concurenți electorali documentele de program lipseau. Prin urmare, până la această etapă au fost analizate doar informațiile prezentate de PSRM și ACUM.

Constatări generale:

Conținutul și formatul paginilor web ale concurenților electorali nu corespund standardelor internaționale privind accesibilitatea paginilor web – WCAG (e.g. mărimea fonturilor de pe paginile web nu poate fi schimbată (mărită sau micșorată) pentru a asigura o navigare ușoară, limbajul utilizat nu este simplu, nu se respectă echilibrul între text și imagini etc.

Nici unul din programele disponibile în perioada elaborării primului raport de monitorizare nu era prezentat în format ușor de citit și înțeles (ca să asigure accesibilitatea pentru persoanele cu dizabilități intelectuale și psiho-sociale), sau utilizând editarea în corp de literă mare sau Braille (pentru a acoperi necesitățile de informare a persoanelor cu dizabilități de vedere).

În același timp, se constată inițiative / exemple pozitive în acest sens. Programul PSRM (https://www.youtube.com/watch?v=Ztoo_Ueultk) și Angajamentele ACUM (<https://acum.md/angajamente/>) sunt disponibile în format audio și video. Fișierul audio al programului PSRM este însoțit de reprezentare textuală.

¹⁸ Hotărârii Comisiei Electorale Centrale nr. 1898 din 05 decembrie 2018 (Anexa)

¹⁹ Program, platformă, angajamente electorale

Reprezentarea persoanelor cu dizabilități pe listele de candidați și implicarea acestora în activități de campanie electorală;

Potrivit unui studiu recent al Fundației Est-Europene (2018)²⁰, există mai multe modalități prin care partidele politice / concurenții electorali pot asigura promovarea persoanelor cu dizabilități în viața politică: reprezentarea pe listele electorale, crearea/gestionarea unor structuri de partid special dedicate acestui grup, includerea problemelor cu care se confruntă persoanele cu dizabilități în prioritățile programului/platformelor electorale etc. Una din constatările studiului se referă la faptul că nici unul din cele opt partide (obiect de analiză al studiului) nu avea create structuri de partid care să vizeze persoanele cu dizabilități.

Pentru a identifica dacă persoanele cu dizabilități sunt reprezentate pe listele candidaților electorali, au fost expediate solicitări pe adresele e-mail de pe paginile web ale concurenților electorali (acolo unde adresele au existat). În perioada de referință au fost expediate solicitări către 4 candidați electorali din 6²¹, aprobați de CEC pentru participarea în circumscripția națională. Deocamdată, nici unul dintre concurenții electorali nu a dat curs solicitării.

Cât privește includerea persoanelor cu dizabilități și a problemelor acestora în prioritățile programelor electorale, câteva constatări sunt prezentate în capitolul următor.

Reflectarea problemelor cu care se confruntă persoanele cu dizabilități în platformele concurenților electorali

Analiza platformelor are drept scop fundamentarea unor recomandări de politici orientate spre unul dintre cele mai defavorizate grupuri de populație din Republica Moldova. În prezent, persoanele cu dizabilități constituie 180,6 mii persoane²².

Analiza de conținut a platformelor electorale s-a axat pe următoarele aspecte: prezența / absența persoanelor cu dizabilități printre grupurile țintă vizate de concurenții electorali; frecvența apariției sintagmei "dizabilitate" (sau derivatelor), dar și a termenilor devalorizanți (invalid, handicap) în textul platformei electorale; tematicile în care sunt incluse persoanele cu dizabilități (e.g. prestații sociale, servicii sociale, incluziune socială etc.); problemele cu care se confruntă acest grup de persoane; soluții la problemele menționate.

Blocul electoral ACUM

Blocul electoral ACUM a lansat o invitație pe pagina web <https://acum.md/contribuie-program-electoral-acum/> pentru orice cetățean să contribuie la elaborarea programului electoral pentru scrutinul parlamentar din 2019. Deși este o inițiativă pozitivă, care urmărește să asigure participarea oricărui cetățean, inclusiv a persoanelor cu dizabilități, formatul în care a fost inițiată consultarea, nu este accesibil pentru persoanele cu dizabilități.

²⁰ Sorescu A., Gheorghiu G., Florea R., Raport de analiză a reglementărilor interne și practicilor partidelor politice din perspectiva incluziunii

²¹ unul din concurenți nu avea indicată poșta electronică, în timp ce altul avea poșta electronică nefuncțională

²² Biroul Național de Statistică: Persoanele cu dizabilități în Republica Moldova în anul 2017, <http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6191>

Angajamentele blocului ACUM pot fi accesate în format scris, audio și video, prin urmare pot fi accesate de persoane cu diferite tipuri de dizabilități (mai puțin cu dizabilități intelectuale).

O altă constatare se referă la faptul că angajamentele blocului ACUM nu includ intervenții țintite pe nevoile specifice ale persoanelor cu dizabilități.

Partidul Socialiștilor din Republica Moldova (PSRM)

În cazul Programului electoral al PSRM persoanele cu dizabilități se regăsesc printre grupurile de populație vizate în prioritățile și acțiunile documentului.

Textul documentului utilizează sintagme corecte pentru "dizabilitate", în conformitate cu legislația în vigoare.

Programul nu descrie probleme specifice cu care se confruntă persoanele cu dizabilități, dar acest grup este prezentat alături de alte grupuri vulnerabile (pensionarii, familiile cu mulți copii și cele incomplete). Problema amintită în acest sens este sărăcia la care sunt expuse aceste grupuri de populație, inclusiv persoanele cu dizabilități.

Există în program o acțiune care vizează în mod expres persoanele cu dizabilități: crearea de condiții care să faciliteze accesul persoanelor cu necesități speciale în sălile de judecată.

Alte materiale cu caracter electoral: ziarul "Socialiștii" conține informații despre rezultatele înregistrate de partid pe parcursul ultimilor ani de activitate, inclusiv în privința persoanelor cu dizabilități. Ziarul reiterează prioritățile partidului pentru următorii ani și prezintă candidații PSRM pentru circumscripții. Informația este mai puțin accesibilă pentru persoanele cu deficiențe de vedere și cu deficiențe intelectuale (<http://socialistii.md/31-10-2018/>). Textul documentului utilizează atât sintagme corecte pentru "dizabilitate", cât și sintagme devalorizante, neconforme prevederilor legislației (e.g. invalid, handicap).

Accesibilitatea fizică și informațională a secțiilor de votare

Analiza rapoartelor de monitorizare elaborate de diverși actori²³ implicați în monitorizarea alegerilor din perioada 2014 – 2018, dar și a datelor prezentate de CEC²⁴, indică asupra unor eforturi multiple de evaluare a accesibilității secțiilor de votare în ziua scrutinului (precum și a clădirilor instituțiilor publice în incinta cărora se organizează, de regulă, secțiile de votare înainte și după alegeri). Datele prezentate de aceste rapoarte nu oferă, însă, o imagine unică cu referire la acest aspect, fie pentru că nu s-a aplicat un instrument unic de evaluare a accesibilității, fie că au fost evaluate secțiile de vot pe diferite eșantioane și pe diferite regiuni (în funcție de tipul scrutinului și aria geografică pe care o acoperea), ori pentru că au fost evaluate diferite componente ale accesibilității. Or, rezultatele prezentate în diferite rapoarte confirmă acest moment:

²³ Asociațiile obștești Promo – LEX, Motivație, Centrul pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (în trecut CAJPD), Asociația Surzilor din Moldova

²⁴ Studiu: mecanisme eficiente de incluziune a persoanelor cu dizabilități în procesul electoral / Comisia Electorală Centrală – Chișinău 2016

Potrivit datelor statistice oferite de instrumentul Harta Accesibilității, elaborat de A.O. Motivație, 78% dintre secțiile de votare sunt inaccesibile, 6% - parțial accesibile, 15 - accesibile (din 265 secții evaluate²⁵).

Rapoartele Promo-LEX de monitorizare a alegerilor din anii 2016, 2017 și 2018 arată următoarele cifre: în scrutinul din 2018, 48% din secțiile de votare nu erau dotate cu rampe de acces, iar 69% nu dețineau echipament special pentru persoane cu dizabilități²⁶; în scrutinul din anul precedent (2017), nici una dintre secțiile de votare monitorizate nu dispunea de rampă de acces²⁷; iar în alegerile din 2016 36% din secțiile evaluate în ziua alegerilor prezidențiale nu erau accesibile pentru persoanele cu necesități locomotorii (lipsa rampei/pantei de acces, amplasarea la etajul doi al secției de votare etc), iar 33% din secțiile de votare nu au fost asigurate cu echipament corespunzător pentru persoanele cu dizabilități de vedere²⁸.

Potrivit ENEMO, peste 81% din secțiile de votare vizitate de către observatorii ENEMO în ambele zile de alegeri prezidențiale din anul 2016 nu aveau structuri adecvate care ar facilita accesul persoanelor cu dizabilități locomotorii la secția de votare (în special persoanele dependente de scaunul cu roțile)²⁹.

Potrivit CAJPD, 47% dintre secțiile de votare monitorizate în alegerile din anii 2015 și 2016 au fost total inaccesibile, iar 41% au fost parțial accesibile persoanelor cu dizabilități³⁰.

În același timp, datele prezentate de CEC pentru anul 2015 arată că numai 30% dintre secțiile de votare aveau amenajată o rampă de acces la intrare³¹.

Este important de menționat că prezența unei rampe de acces la intrarea în secția de votare nu înseamnă neapărat accesibilitate asigurată pentru persoanele cu dizabilități, deoarece deseori rampele nu corespund normativelor și standardelor în construcții³².

²⁵ <http://motivatie.md/harta-accesibilitate/>, accesat la 11 ianuarie 2019

²⁶ Misiunea de observare a Alegerilor locale noi din 20 mai 2018 – Raport Final Promo – LEX, Chișinău 2018 (pag.17)

²⁷ Misiunea de observare a Alegerilor locale noi din 6 iulie 2017 – Raport Final Promo – LEX, Chișinău 2017 (pag.12)

²⁸ Misiunea de observare a Alegerilor pentru funcția de președinte al Republicii Moldova din 30 octombrie 2016 – Raport Final Promo – LEX, Chișinău 2016 (pag.61)

²⁹ Raport ENEMO privind observarea alegerilor Prezidențiale din 2016 în Republica Moldova, (pag.26).

³⁰ Participarea persoanelor cu dizabilități la Alegerile Prezidențiale din 30 octombrie 2016 / Raport CAJPD (pag.3)

³¹ Studiu: mecanisme eficiente de incluziune a persoanelor cu dizabilități în procesul electoral / Comisia Electorală Centrală – Chișinău 2016, pag. 32 - 44

³² Participarea persoanelor cu dizabilități la Alegerile Prezidențiale din 30 octombrie 2016 / Raport CAJPD (pag.5)

Concluzii

La alegerile parlamentare din 2019 vor putea vota toți cetățenii care au atins vârsta majoratului, inclusiv persoanele cu dizabilități care au fost cândva declarate incapabile de instanțele de judecată. Acest fapt se datorează modificărilor recente în legislația națională care elimină restricțiile privind exercitarea dreptului la vot al acestui grup de persoane. Privarea de dreptul de vot nu mai este corelată cu pierderea capacității juridice. Statul a răspuns pozitiv uneia din principalele recomandări formulate de experți naționali și internaționali în materie de drepturi politice ale persoanelor cu dizabilități (dreptul de a alege, în particular).

Concurenții electorali (înregistrați de către Comisia Electorală Centrală pe circumscripție națională până la data de 15 ianuarie), nu au făcut publice (deocamdată) datele despre numărul de membri cu dizabilități pe listele lor electorale.

Startul oficial al campaniei electorale este stabilit pentru 25 ianuarie 2019. Până la 15 ianuarie nu toți concurenții electorali și-au făcut publice programele electorale. Prin urmare, au fost analizate programele doar a doi concurenți electorali pe circumscripție națională, care și-au făcut publice programele pe paginile oficiale ale formațiunilor politice pe care le reprezentau. Doar unul din programele electorale analizate include persoanele cu dizabilități ca grup țintă vizat și conține prevederi formulate specific pentru această categorie de cetățeni.

Cu referire la accesibilitatea informației despre platformele electorale pentru persoanele cu diferite tipuri de dizabilități, constatăm că acestea pot fi accesate în formate alternative (audio și video³³) facilitând informarea persoanelor cu dizabilități senzoriale. Platformele însă nu sunt accesibile pentru persoanele cu dizabilități intelectuale. În plus, paginile web ale concurenților electorali nu corespund standardelor internaționale în materie de accesibilitate WCAG.

³³ Unul dintre cele 2 programe analizate în format video –audio include și o reprezentare textuală ()

Recomandări pentru alegerile parlamentare 2019

- Revizuirea paginilor web ale partidelor politice și accesibilizarea acestora conform standardelor internaționale privind accesibilitatea paginilor web – WCAG;
- Elaborarea programelor și materialelor electorale ale concurenților electorali în formate accesibile pentru diferite tipuri de dizabilități;
- Organizarea de către persoanele cu dizabilități și OSC care le promovează interesele a acțiunilor de advocacy orientate către reprezentanții formațiunilor politice / concurenții electorali în vederea includerii subiectelor legate de dizabilitate pe agenda politică a acestora (ședințe la sediile partidelor, întâlniri cu alegătorii, dezbateri publice în cadrul unor emisiuni TV cu tematică electorală etc.);
- Evaluarea accesibilității tuturor secțiilor de votare în baza unui instrument comun de evaluare, aplicat de CEC, organizațiile persoanelor cu dizabilități și organizațiile active în domeniul dizabilității. Includerea rezultatelor evaluării în Harta Accesibilității (instrument dezvoltat de A.O. Motivație);
- Instruirea funcționarilor electorali cu privire la oferirea corectă a suportului persoanelor cu dizabilități în perioada electorală, inclusive în ziua votării;
- Amenajarea de către APL a cel puțin unei cabine de vot în fiecare secție de votare, care să poată fi utilizată de persoane cu mobilitate redusă și persoane cu dizabilități de vedere (dotată cu masă, scaun, lampă, după caz etc.);
- Evidența participării la alegeri a persoanelor cu dizabilități de către CEC, organizațiile persoanelor cu dizabilități și organizațiile active în domeniul dizabilității; includerea datelor despre numărul persoanelor cu diferite tipuri de dizabilități (locomotorii, de văz, de auz, intelectuale, psiho-sociale, multiple) care au votat cu/fără asistență în Raportul biroului electoral al secției de votare;
- Extinderea la nivel național a utilizării plicului-trafaret pentru facilitarea exprimării votului independent și secret de către persoanele cu dizabilități de vedere;
- Elaborarea/ tipărirea șablonului buletinului de vot cu corp de literă mare și afișarea acestuia în secțiile de votare pentru a fi consultat de persoanele cu dizabilități de vedere și persoane în vârstă;
- Asigurarea unui interpret mimico-gestual la biroul CEC în perioada electorală, inclusiv în ziua scrutinului;
- Mediatizarea problemei accesibilității și a măsurilor întreprinse în mijloacele mass-media;
- Implicarea persoanelor cu dizabilități în calitate de observatori naționali în cadrul scrutinului parlamentar;
- Realizarea de campanii de informare / acțiuni de educație electorală pentru persoanele cu dizabilități;

BIBLIOGRAFIE

Rapoarte de monitorizare

1. Raport ENEMO privind observarea alegerilor Prezidențiale din 2016 în Republica Moldova. <http://www.e-democracy.md/files/elections/presidential2016/final-report-enemo-elections-2016-ro.pdf>
2. Rapoartele OSCE / BIDDO privind observarea alegerilor Prezidențiale din 2014 - 2018 în Republica Moldova (disponibile pe pagina web <http://www.e-democracy.md>)
3. Misiunea internațională de observare a alegerilor Republica Moldova – Alegeri Prezidențiale, 30 octombrie 2016 raport privind concluziile preliminare <http://www.e-democracy.md/files/elections/presidential2016/preliminary-statement-osce-elections-2016-ro.pdf>
4. Rapoartele Promo-LEX privind Misiunile de observare a alegerilor pentru anii 2014 – 2019 (disponibile pe pagina web a A.O. Promo-LEX <https://promolex.md/?lang=ru>)
5. IDOM, MDAC., Alternative report to the United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities (for consideration at the 17th session) <http://idom.md/advocacy-international-2/>
6. IDOM., Monitorizarea respectării drepturilor electorale în instituțiile psihiatrice și psihoneurologice din Republica Moldova: alegeri prezidențiale 2016, turul I și II. <http://idom.md/rapoarte/>

Legislație

7. Legea nr. 60 din 30.03.2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități
8. HG nr. 723 din 08.09.2017 cu privire la aprobarea Programului național de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități pentru anii 2017-2022
9. Codul Civil al Republicii Moldova nr. 1107 din 06.06.2002
10. Codul Electoral al Republicii Moldova nr. 1381 din 21.11.1997
11. Codul De Procedură civilă al Republicii Moldova nr. 225 din 30.05.2003
12. Codul Contravențional al Republicii Moldova nr. 218 din 24.10.2008
13. Hotărârea Nr. 4463 din 26.01.2016 CEC cu privire la aprobarea Regulamentului Comisiei Electorale Centrale cu privire la accesibilitatea procesului electoral pentru persoanele cu dizabilități
14. Hotărârea Comisiei Electorale Centrale Nr. 3391 din 30.07.2010 privind aprobarea Instrucțiunii cu privire la procedura de vot cu urna mobile, cu modificările ulterioare <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=335768>
15. Hotărârea Curții Constituționale Nr. 25 din 11.10.2018 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 13 alin. (1) lit. b) din Codul electoral (Sesizarea nr. 105g/2018), <http://lex.justice.md/md/377942%20/>

Studii

16. Sorescu A., Gheorghiu G., Florea R., Raport de analiză a legislației electorale naționale din perspectiva incluziunii grupurilor sub-reprezentate – Chișinău 2018. Accesat pe <http://eef.md/index.php?pag=news&id=926&rid=1330&l=ro>
17. Sorescu A., Gheorghiu G., Florea R., Raport de analiză a reglementărilor interne și practicilor partidelor politice din perspectiva incluziunii http://eef.md/media/files/files/studiu-practici-partide-ro_8754489.pdf

18. Malcoci L., Munteanu P., Incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități : Studiu sociologic / Chișinău – 2017
<http://www.keystonemoldova.md/assets/documents/ro/publications/Social%20inclusion%20Study.pdf>
19. Rolul statului în asigurarea drepturilor electorale ale persoanelor cu dizabilități / Filiala din Chișinău a Inst. Intern. de Monitorizare a Dezvoltării Democrației, Parlamentarismului și Respectării Drepturilor Electorale ale Cetățenilor din Statele Membre ale AIP CSI. – Chișinău : Princeps, 2017 <http://iimdd.md/wp-content/uploads/2017/09/Rolul-statului-%C3%AEn-asigurarea-drepturilor-electorale-ale-persoanelor-cu-dizabilit%C4%83%C8%9Bi.pdf>
20. Studiu: mecanisme eficiente de incluziune a persoanelor cu dizabilități în procesul electoral / Comisia Electorală Centrală – Chișinău 2016.
https://cec.md/storage/old_site_files/files/files/studii_analiza/Studiu%20accesibilitatea%20procesului%20electoral%20.pdf
21. Participarea persoanelor cu dizabilități din Moldova la viața politică și publică / Centrul de Asistență Juridică pentru Persoane cu Dizabilități, Chișinău 2016
<http://cdpd.md/wp-content/uploads/2018/01/Raport-participarea-persoanelor-cu-dizabilit%C4%83%C8%9Bi-%C3%AEn-via%C8%9Ba-politic%C4%83-%C8%99i-public%C4%83.pdf>
22. Participarea persoanelor cu dizabilități la Alegerile Prezidențiale din 30 octombrie 2016 / Raport CAJPD <http://cdpd.md/wp-content/uploads/2018/01/Raport-participarea-PD-la-alegeri-30-octombrie-2016-.pdf>
23. Ciocan L., Studiu privind accesul persoanelor cu dizabilități în procesul electoral – Chișinău 2014
<http://www.keystonemoldova.md/assets/documents/ro/publications/Study%20-access%20to%20electoral%20process.pdf>

Alte

24. Biroul Național de Statistică: Persoanele cu dizabilități în Republica Moldova în anul 2017, <http://www.statistica.md/newsview.php?!=ro&idc=168&id=6191>
25. Pagina web a Comisiei Electorale Centrale www.cec.md
26. Pagina web a Alianței Infonet <http://www.infonet.md>
27. HuB Electoral 2.0 cu tema „Bariere și oportunități de incluziune în procesul electoral” (26 septembrie 2018), <https://www.privesc.eu/Arhiva/83718/HuB-Electoral-2-0-cu-tema--Bariere-si-oportunitati-de-incluziune-in-procesul-electoral->
28. <http://motivatie.md/harta-accesibilitate/>